

utóbbi évek jó néhány vizsgálata kimutatta – a legjobb esetben is történelemtanárainknak a rendszerváltással felerősödött elméleti bizonytalanságait, ideológiai-politikai elfogultságait, illetve a tankönyvválasztás szabadságaként értelmezett anarchikus viszonyok közepette módfelett esetlegesen összeszedett történeti ismeretek kaleidoszkópszerű halmazát kapták útravalóul. Ilyen körülmények között viszont az egyenlő partneri viszony megteremtése elképzelhetetlen az ismerethiányok ledolgozása és bizonyos orientációs irányok kijelölése nélkül. Márpedig ha a Gyáni–Kövérmunkában fogyatékoságok mutatkoznak valahol, akkor azok – láttuk – éppen a szerkezet megbillenéseiben és a vonalvezetés teljes végigvitelének hiányaiban, illetve a történeti tények néhol túlon túl nagyvonalú kezelésében mutathatók ki. Persze jól tudom: zártságot, teljes körű gondolati megépítettséget és kohéziót számon kérni egy olyan friss tudományterület első átfogó termékén, amely területnek egyelőre a nap alatti helye is meglehetősen bizonytalan – kicsit igazságtalan és az „itt és most” körülményei iránt érzéketlen dolog. Sőt azt is tudom: a tökélyre törő vállalkozás kivitelezése ma teljesíthetetlen is lenne. Meg talán az is igaz, hogy a tudáselemek egyensúlyba hozatala – esetünkben a történelmi ismeretek terén végzendő felzárkóztatás – egyetemen *kívüli* feladat, aminek a felsőfokú tanulmányok megkezdésének előfeltételül szolgáló nulladik éves programok keretében volna a helye (már ha ilyen programok egyáltalában léteznének). Így hát kicsit igazságtalan dolog egy klasszikus egyetem klasszikus tudásértékek nevében fogant kurzusán és az ahhoz kapcsolódó tankönyvön számon kérni olyasmit, amit valójában az oktatás más szereplőinek – mindenekelőtt jól felkészült és önbizalomteli középiskolai történelemtanárok hadának – kellene elvégeznie. De a mai magyar valóság mégis az, ami: a feladat itt is, ott is elláthatlan. Ha pedig ez így van, akkor be kell látnunk: vannak idők, amelyek kifejezetten *nem kedveznek* a tankönyvírásnak – és a mostani évek ilyenek. Ilyen időkben viszont talán diák is, tanár is jobban jár, ha nem tankönyveket, hanem – egyszerűen – jó könyveket forgat. Az pedig reményeim szerint a fentiekből egyértelműen kiviláglik: ha lehámozzuk róla, amit a tankönyvírás ki nem kerülhető kényszerei és

kompromisszumai a Gyáni–Kövérmunkára ráraktak, és annak csak a polgári társadalomszerkezet változásait bemutató központi fejezeteire koncentrálnunk, akkor egyszeriben egy *jó könyv* áll előttünk. Így minden vitatható vonása ellenére a MAGYARORSZÁG TÁRSADALOMTÖRTÉNETÉ-nek könyvszekrényünk jól szem előtt lévő és mindenkor könnyen hozzáférhető polcán van a helye.

Szalai Júlia

GOETHE REDIVIVUS

Johann Wolfgang Goethe: Nyugat-keleti díván
Huszonnégy költő fordítása
Szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta
Halasi Zoltán
Magyar Könyvklub, 2001. 364 oldal, á. n.

A NYUGAT-KELETI DÍVÁN, Goethe öregkori költészetének nagyzenekari nyitánya nehéz olvasmány. Élvezetéhez ugyan elegendő a fokozott fogékonyság, *elsajátítása* azonban életrajzi háttértudást, megalapozott nyelvi jártasságot, az iszlám kultúrkör érintőleges ismeretét, költőikézművészeti sejtelmeket és némi filozófiai tapasztalatot követel. Goethe olyan alkotó volt, aki műveit – még úgynevezett alkalmi költeményeit is – rejtett módon *egész életével* indokolta. Minél előbbre haladunk életművében, annál mélyebbre kell vetnünk tekintetünket, ha egy-egy versfolyamának medrét, medrének nem azonnal megnyilvánuló szellemföldrajzi domborzatát tisztázni akarjuk (nála még az ajtónak is számtalan ajtaja van).

A DÍVÁN korai változatai 1814 tavaszán szöknek szárbá, számban tetemesen gyarapodnak az első Rajna-vidéki utazás hónapjaiban, majd az 1815-ös második Wiesbaden környéki látogatás idején borulnak virágba, a Marianne Willemer iránti szerelem titkos utalásokkal teli párbeszéddarabjaiban.

Goethe iszlám vonzalmai mindazonáltal jóval korábbi keletűek: már huszonhárom éves korában himnikus költeményben dicsőíti Mohamed prófétát, az iszlám vallás alapítóját, s egy 1772 júliusában fogalmazott, Herdernek címzett levélben így áhítozik: „*Szeretnék úgy*

imádkozni, mint Mózes a Koránban: *Uram, teremts tért az én szívű szívemben.*” A GÖTZ VON BERLICHINGEN-ben (1772) KORÁN-utalásokat fürkésztet ki a kutatás. A szerző – ugyancsak 1772-ben – könyvismertetőt ír a KORÁN-ról, kivonatolja azt, majd lefordítja Voltaire MOHAMED-jét (Mohamed-terveiről tüzetesen tudósít a KÖLTÉSZELET ÉS VALÓSÁG aztán, hetvenesztendőskorában – a DIVAN-hoz csatolt jegyzeteiben – kerek-perec megvallja országnak-világnak: eltökélt szándéka, hogy „*rettegő tisztelettel megünnepelje azt az éjszakát, amelyen a Koránt egészében kinyilvánította a prófétának az ég*”. A DIVAN-t meghirdető szöveg pedig – és ezek Goethe tulajdon szavai – kendőzetlen nyíltsággal közli: a szerző „*nem hárítja el azt a gyanút, hogy ő maga is muzulmán*”. Másutt leszögezi: „*az iszlám értelmében élünk és halunk meg*”.

Goethe érdeklődésének, iszlám iránti fogékonyságának mélyen személyes indítékai voltak. Már ifjúkorában hirdette a monoteista vallások egyenrangúságát (később aztán össze is különbözött Lavaterral), s azt hangoztatta: „*minden embernek megvan a maga vallása*”. A KÖLTÉSZELET ÉS VALÓSÁG-ban így szól: hogy miként képzeljük el a legfőbb lényt, az függ „*egyéb képességeinktől, sőt a körülményektől is*”. A hit „*olyan szent edény, amelyben mindenki a saját érzelmeit, saját értelmét és képzeletét kínálja fel áldozatul, amennyire telik tőle*”. A KORÁN-hoz, Mohamed próféta személyéhez és az iszlám irodalomhoz kötődő rokonszenvét más alapelvei is erősítették: Isten *egységéről* vallott felfogása, spinozai fogantatású panteizmusa, továbbá az a gondolata, hogy Isten más-más küldöttei révén szólítja meg az emberiséget, a „csodák” elutasítása s végül az a hite, hogy a vallásos érületnek jótéteményekben kell megnyilvánulnia. E meggyőződésügyttes nélkül a DIVAN nem jöhetett volna létre. Az eleveelrendelés-tan és az isteni akaratba való belenyugvás eszméit szemlélteti az a tanulmány, amely az 1814-es Rajna melléki utazásról tudósít (A SZENT RÓKUS-ÜNNEP BINGENBEN). Szent Rókus isteni odaadását, Istennek való megadását itt Goethe ki egészíti azzal: ez az erény csak akkor értékes, ha felebarátaink iránti tevékeny szeretettel párosul. A rövid eszme-futtatás úgy fest, mintha a KÖLTÉSZELET ÉS VALÓSÁG Spinoza-fejezetének gyakorlati alkalmazása volna („*Ne saját hasznunkat keressük semmiben... ez volt legfőbb örömem, életelvem, gyakorlatom*”). Goethe fontosnak tartja,

hogy ezt az erényt *derűsen* gyakoroljuk (a derű, *Heiterkeit*, Goethe szótárának egyik legaktívabb kifejezése). Háfízban is az evilági-túlvilági szemlélet derűje búvóli el, a perzsa költő egyetemes könnyedsége és pogánynak elhírelt szabadsága. A DIVAN (HÁFÍZ KÖNYVE, DÍSZÍTŐNÉV című vers) erre utal: a költő „*...tagadás, akadályok és megvonások ellenére a hit derűs képét*” hordja szívében. Mikor Goethe harmadik Rajna melléki útja – egy kocsibaleset miatt – kútba esik, így ír Heinrich Meyernek 1816. július 29-én: „*Így aztán ismét az iszlám hitben kell kitaratnunk, s ez nyilván nem esik majd nehezünkre, ha kicsit több szerencsével járunk, mint eddig.*” 1831-ben, Goethe halála előtt egy évvel kitör a kolera. Az aggastyán Adele Schopenhauernak: „*Itt senki nem adhat tanácsot a másíknak. Mindenkik maga döntse el, mi a tennivaló. Mindannyian az iszlám hatalmában élünk, bármilyen formában bátorítsuk is egymást.*” A DIVAN pedig, különösen a PÉLDÁZATOK KÖNYVE, számtalan változatban szemlélteti ezt a Gondviselés-hitet (kötetünkben ezek a versek, Imreh András szép fordításában: AZ ÉGBŐL TOMBOLÓ TENGEBE CSEPPENT, A BÜLBÜL-DAL FAGYBAN-ÉJBE, CSODATÉVŐ HIT, MIUTÁN A KAGYLÓBÓL KISZÖRÖTT, VOLT EGY CSÁSZÁR, MINDEN EMBER). Ez a hit nem csupán az eleve elrendelés tudatát fogja át, hanem kiegészül a legfőbb lény akaratába vetett bizalommal (a „*hit szerény bátorságával*”), a létfordulatok igénylésével, a szellemi-lelki egyensúly képzetével (ennek egyetemes érvényű parabolája, ez köztudomású, a SELIGE SEHNSUCHT, amelyet a kötet három kiváló fordításban is közöl – Vas István, Eörsi István és Halasi Zoltán szövege egyaránt a tökéletesség egy-egy dialektusát beszél). Goethe összetett öregkori költészetének érett parlandóját bajos egy képzetegyüttesbe szorítani: ahová üt, ott több eszmeirányba hasad az anyag. Az imént említett motívumok hangszekrényében egyéb ideák is meg-megcsendülnek: egy bizonyos evilági, kedélyes epikureizmus; a más-más felfogásokat egyetlen fénybe rándító emberi igyekezet; az adakozás önmagát megajándékozó öröme; sommásan: a világ nagy ellentmondásait sokrétű öntudattal, mégis jámbor meghajlással elfogadó szkeptikus fürgeség. Még mindig Spinoza értelmében: *bene agere et laetari*: jót s jól cselekedni, a derű égisze alatt. A BÖLCSS MONDÁSOK KÖNYVE két rokon értelmű költeményben is tanácsolja (Eörsi István fordításában):

*„Ha jót teszel, tedd csak a jóért!
Ezt gyermekednek add tovább;
s ha gyermekednél kár a szóért,*

majd megszívleli unokád.”

Goethénél, látjuk, az adakozás, a „tetszőleges adakozás” nem kapcsolódik paracicsomi ígéretetekhez vagy a viszonzás más formáihoz. Az adás nyeresége maga a jócselekedet – az adakozó már itt a földön elnyeri jutalmát: váratlanul és egyidejűleg maga is megajándékozottá válik (idézek pár sort az ELMÉLKEDÉSEK KÖNYVÉBŐL, Rónay György fordításában):

*„...mindennél kedvesebb a szemnek,
ha egy szép kéz, mely szükségét szenved,
feléd rebben, kérő mozdulatra,
s amit nyújtasz, bájjal elfogadja.
Mily tekintet! Mily beszédes hála!
Nézd meg, s mindig adni fogsz utána.”*

A Gondviselés-eszme meghosszabbított vonalán jutunk el a DIVAN újabb fontos tartalmi elemeihez: az Istent a természetben, a legnagyobbat a parányiban felismerő Goethe itt ismét emlékezetes alakzatokban fogalmazza meg egész életének néhány sarkponti belátását. Ha a PÉLDÁZATOK KÖNYVÉ-ben azt olvassuk, hogy „Isten nagyságát a kicsinységben” is megpillantathatjuk (Imreh András fordítása itt némileg elmosssa ezt az ellentétet), akkor rögtön a WERTHER május 10-i levele dereng fel emlékeztünkben: a fűben pattogó kis szunyogocska is („Mückchen”), a „végtelennek ez a tükre” a Teremtés-Isten nagyságát hirdeti. A versben újra felsejlik a derűmotívum – a költő szerénységre int, fokozott önmegtagadásra. Mondhatnánk: a büszke megsemmisülés egyik első stádiuma ez a költemény. A gondolat egyébként visszatér a hagyaték egyik nyolcsorosában is (Parti Nagy Lajos fordítása):

*„Ne használjak hasonlatot
tetszésem szerint?
Az Úr bezzeg hasonlíthat,
s bogárnak tekint.*

*Ne használjak hasonlatot
tetszésem szerint?
De mátkám szembogarából
énrám ő tekint.”*

A KORÁN-ból és a szufi misztikából ismert szünyökgépzet, a lángba röppenő és elpusztuló „szerelmes szünyög” látványa Goethében könnyen kiválthatta azt a mondandót, amely a SELIGE SEHNSUCHT-ban oly érzékletes tömörséggel megfogalmazódik. A fénybe szédülő, az önfeláldozásban teljesedő s egyúttal megsemmisülő pillangó itt minden cselekvés szimbóluma, bár semmi kétség: főleg mindenfajta teremtési aktus felfoghatatlan alapszerkezetét idézi meg. A részleges célok hátterében fel-fel-sejlő, minden megelégitést azonnal kiéheztető „idegenség érintése” (a „fremde Fühlung” lefordíthatatlan) magasabb szférák felé csábítja a halandót: számtalan „kis halál” ösztökéli valamely végső nyugalomra. Goethe a versben, úgy tetszik, a művészi teremtés folyamatmintáira is gondol. Ezt bizonyítja Eckermannnal folytatott egyik beszélgetése 1828. március 11-én: „Minden magasabb rendű termékenység, minden találmány, minden nagy gondolat, amely gyümölcsözik és következményekkel jár, kívül esik hatáskörünkön, senki nem uralhatja, és túlterjed minden földi hatalmon. Ilyesmit az ember felülről nyújtott, váratlan ajándékként fogad el – és tekintse Isten gyermekének, vegye hálaival és tisztelettel.” A „Stirb und werde” gondolat egyébként szintén hosszú gyökerekkel kapaszkodik vissza a költő életébe, és egy sor társeszme táptalaján – rokon és hívásra váró formában – már korábbi évtizedekben is alakot ölthetett volna (Goethe egyik lenyűgöző tulajdonsága ez: minden eszmét párhuzamosan készenlétben tartani, átalakítani, termékeny kapcsolatba zökkenteni, visszametszeni, tágasabb összefüggésbe terelni). Egyetlen példával világítanám meg ezt a tényállást az író itáliai útjának idejéből. 1788-ban jelenik meg Karl Philipp Moritz könyve (ÜBER DIE BILDENDE NACHAHMUNG DES SCHÖNEN), amely a szerzőnek Goethével folytatott beszélgetéseiből is több gondolati elemet tükröz. Moritz így ír: a művészről azt várjuk, hogy „ami nem tökéletes, azt folyton semmisítse meg a tökéletesebb forma révén. A művész megsemmisül, s itt marad mögötte a megnevesedett lét. Tulajdon lényünk állandó megszűnése közben összeolvad a megsemmisülés és a folytatott létezés ideje... Így teszi teljessé lényünket a szeretet. Egyedül az állandóan megiffjodott létezés révén utánozhatjuk az örök Szépséget”. (Vagy hogy Hans Blumenberg szavait idézzem: „éberre válunk önmagunkra”.) A tapasztalatot, amelyet Goe-

the az ITÁLIAI UTAZÁS idején még „*újjászületés*”-nek nevez, itt – a DIVAN éveiben – átminősíti a halálból kerekedő élet, az életvágyból vállalt halál szimbolikus tudása.

A DIVAN egyszersmind Goethe öregkori szimbolikus beszédének egyik nagy emléke. Költői látása minden elemében szellemi alakot ölt, a jelenségeket hasonlaltá szűri, s témáit – a kijelentést mintegy vektorrá hegyezve – önmagukon túltüremkedő jelentéssel ruházza fel. Versei olyan fényforrások, amelyek felfelé vetik világukat – ragyogásuk fényforrásait alig-alig látjuk. A szimbólumképző erő, mondhatni, jelentéstükrök rejtett rivaldáival béleli a verstárgyakat, némiképp megemeli vagy elfordítja őket: mozgó szemszöveget teremt. A mondandó folyamatosan hasadó anyaggá válik. Szemléletét a klasszikus korszakban is az jellemezte, hogy a konkrét látványban a természet vagy a művészet tipikus törvényeit igyekezett megragadni és megláttatni: a növényben az ősnövényt, a távozásban A TÁVOZÁS-t. Teljes körű ábrázolásra irányuló igyekezetét ebben az új korszakban is érzékeljük, a hangsúly azonban eltolódik: most már a jelenségek legapróbb villanásaiban is a jelszerű közlendőket, a részleges teljességet, az áttetsző szellemi tartalmakat és a vonatkozások rendjét akarja formába önteni. Műveiben – még kutyafuttában írott, kurta levélbeli közléseiben is – megszaporodnak az utalásszerű fordulatok, a súlyos érintések és alogikus, zökkenőkkel tarkított mondatrészek. A vers anyagi lélegzetet vesz, s kis túlzással azt mondhatnánk: testetlenné karcúsodik. Ugyanakkor roppant intenzitással telik meg a szöveg: mintha – háta mögött elfedve – azt az utat is éreztetné, amelyet megtett. Furcsa visszhangtér az öregkori Goethe-vers: egy igen mélyen látó szellem szokatlan, alkalmasint hevenyészett tökélyvel formált híradásait halljuk itt. Nem is olvasni ajánlatos ezeket a szövegeket, hanem megfejteni. Kifejteni, kihántani. Szellemi váltóáramuk ritmikus világos-sötétjében olykor szöveggé szilárdulnak a betűk, és betűkké ritkulnak a szövegek: az örök jelentésalkotás labirintusában találjuk magunkat, s onnan többnyire csupán ideiglenesen reánk ruházott készletekkel távozhatunk. Az öreg Goethe a frissen érkezőnek keveset mond. Csak annak nyílik meg, aki vissza-visszatér hozzá.

Szimbólumokról, természetesen, azelőtt is

gyakorta beszélt. 1797. augusztus 16-án azt írja – Svájcban szerzett tapasztalatairól – Schillernek, hogy bizonyos tárgyakat „*voltaképp szimbolikus*”-nak talált. Olyan „*eminens esetek*”-ről van szó, írja, „*amelyek sok egyéb tárgy képviseletében tűntek fel, bizonyos totalitást zártak magukba, egyfajta értékelő sorrendet követelnek, rokon és egyúttal idegen érzeteket ébresztenek bennem, és így – mind belsőleg, mind külsőleg – bizonyos egységet és általános érvényt tesznek láthatóvá*”. Idővel aztán ez a szimbólumkereső gondolkodás kitágul, és – bizonyos egyetemes látomás keretében – taglalja és kitalálja a világ mögöttes fellettesét. Goethe, Eckermann-nal beszélgetve, egész pályáját, tevékenységét szimbolikusnak ítéli, s ezt mondja: „*voltaképp mindegy, hogy fazekakat csináltam-e vagy tálakat*”. Nemcsak önmagát, hanem mindent – a világ dolgait egyenként, embereket egyenként, eseményeket egyenként – szimbolikusnak tekintett, és soha nem adta fel azt a platonikus meggyőződését, hogy csak a világ egyedi ablakain át láthatunk rá az ősképekre, az abszolútumra, az isteni rendre. Szükségképp kettős alapállását tömöríti az a levél, amelyet 1818. április 2-án küld K. E. Schubarth-nak: „*Minden, ami történik, szimbólum, és miközben tökéletesen ábrázolja önmagát, utal egyebekre. Ebben a meglátásban igen nagy szerénység és igen nagy szerénytelenség rejlik*.” Goethe továbbá, mint ismeretes, különbséget tett szimbólum és allegória között. Úgy gondolta: az allegória a jelenséget fogalommá, a fogalmat képpé változtatja, de úgy, hogy a fogalom a képben még mindig – korlátozottan és teljesen – megfér; és ki is mondható. A szimbólum viszont, ismét idézek, a jelenséget ideává, az ideát képpé változtatja, mégpedig úgy, hogy az idea a képben mindig – végtelen hatékonyan és elérhetetlenül – megfér; és még ha kimondjuk is bármely nyelven, kimondhatatlan marad. A hangsúlyt Goethe ebben az ellentét-párban a szimbólum fogalom nélküli jellegére, nyitottságára, értelmezési tágasságára és sokértelműségére helyezte. Érezzük, hogy az allegóriát némileg lekezeli, s ez nyilván a korabeli irodalom kritikája, az „*erőltetett tehetségek*” bírálata: ők ugyanis ideákból és fogalmakból indulnak ki, s ezért „*keveredhet az értelem a találati folyamatba, és ha aztán okosan kifejtette a tárgyat, azt vélhetné, hogy valódi költészetet hozott létre*”. Ki ne látná, hogy Goethe itt saját elveit és írói gyakorlatát védelmezi. Nem kétséges,

hogy a szimbólumteremtő alkot is csak akkor juthat általános belátásra, ha alkalmazza a pars-pro-toto, valamint az analógia elvét. A különbség analógia és szimbólum között abban áll, hogy a szimbólum nem kínál egyértelmű, világos fogalmakat a jelölt és a jelölő közötti megfelelésekre. Csak az egész – az egész életmű – nyújthat eligazítást egy-egy konkrét jelentésmező értelmezéséhez, azt pedig a szimbólumteremtő már bizonyos *általános tartalmak tudatában vagy sejtelmével* hozta létre (tanulságos felütni Goethe 1818. március 19-én kelt, Zelternek címzett levelét: a tutajhasonlat megerősíti felfogásunkat). Ilyen értelemben mondható, hogy az öregkori Goethe életművét csak a megelőző alkotói korszakok ismételt tükröződéseinek ismeretében közelíthetjük meg: a szimbolikus beszéd eltávolító, mélyített, objektív közlésforma, amely inkább ismeretekre, mintsem alkalmi tapasztalatokra mutat.

Annak a szerencsének, hogy ilyen hosszasan időzhettünk a DIVAN gondolati háttérének taglalásánál, egyetlen nyomós oka van: a magyar kötet annyira jó, hogy röviden illik beszélnünk róla. Ha makulátlan volna, szólhatnánk még Goethe iszlámmal kapcsolatos fenntartásairól (az iszlám szesztilalmáról, nőellenességéről, a művészetet gátló tiltásairól). Szólhatnánk a DIVAN életrajzi háttéréről, a Marianne-kapcsolat titokzatos elemeiről, az iszlámélmény konkrét eseményeiről, a baskir katonák szerzetásairól a weimari protestáns gimnáziumban stb.

Térjünk rá tehát a magyar DIVAN-kötetre. A könyv spiritus rectora Halasi Zoltán volt: ő válogatta ki a huszonnégy fordítót, ő írta az utószót és a jegyzeteket. A kötetet berekesztő szöveg inkább esszé, mint tanulmány: eleven színekkel eseteli a DIVAN körüli életrajzi eseményeket, sőt helyel-közzel drámai érzékkel idéz meg egy-egy kis jelenetet az 1814–15-ös rajnai utazások kavalkádjából. Halasi élvezettel tárja elének Goethe életének egyszeri gazdagságát: ő is – és ki nem? – hovatovább fuldokolva öleli eggyé az eseményszálakat, a jelentékeny apróságok özönlő mozaikképeit. Itt egyetlen hiányérzetünk támad (s ezt így-úgy orvosolja a kitűnő, pontos jegyzetanyag): nem bomlik ki szemünk előtt az a tapasztalat, amelyet Halasi a munka során a DIVAN-ból, nyilván, a „benső oldalra” mentett. Olajozott stílusú, bájosan

kacsaringós, üde és kieszen gazdag a történeti keretanyag, de hiányoljuk a fordító-szervező egyedi meglátásait, nem látjuk azt a kémlelőnyílást, amelyen át *éppen ez a szem* bepillantott Goethe világába. Eppen a záróesszé pórustapogató pontossága, ismeretgazdagsága és filigránokra éber, motozó figyelme tesz kíváncsivá: vajon mit vett észre ez az utód, vajon mit vett volna tenyerére Goethe irdatlan kincsestárából.

A fordítókról: egyenletesen magas színvonal, megbízható szöveghűség, egységes, sőt egyöntetű hangnem, megnyugtató találati arány a szóválasztásban. Szabó Lőrinc szövegei itt is tündökölnek. Sárközi György Timurfordítása remekbe szabott, s bizonyára csilláptotta az új magyarító lendületet. Elköltözött mestereink között Rónay György az, akinek szövegei kissé megrokkantak. Rónay túl tanáros, nehézkes és – hogy úgy mondjam – cserepes. Ki s vajon hogyan érthetné az eredeti nélkül ezt a versszakot a NYERSEN ÉS NYILTAN című versben (A DALNOK KÖNYVE):

*„Fennhézás költeni!
S oly jó egyedül.
De csak jöjjön be, aki
nő s barát hevül.”*

Goethe kihagyó lélegzetű, csonkított, élesen formált, néha lövedékszerűen pattanó nyelvezete ugyan néha bajosan követhető, de mindig rögtöni hatású. Bonyolult spirális, de egyes kis csapjai mentén többnyire célba jutunk: kirajzolódik a vers íve. És főleg: mindenütt folyamatos, egy bordában szőtték. Rónaynál olykor rímkenyszert érzünk (például: „*csupán még / barátképp*”, 76. o.), olykor pedig a mondat jajdul egy könnyet (például: „*A nővel csínján bánjatok! / Görbe bordából alkottan, így nem / tehette egész egyenessé Isten*”). Kálnoky László munkája lelkiismeretes, habár költőisége nem közvetlen: érzékeljük a falon, hogy nemcsak fal, hanem malter és téglá. De hangsúlyozom: takaros és tiszta. Vas István pedig Vas István: súlyos és könnyed, találékony és foszforos. SELIGE SEHNSUCHT-fordítása – a kötet jegyzetei közt – fordításirodalmunk becses darabja.

Élő fordítóink zömmel kivágják a rezet. Külön kiemelném Halasi Zoltán, Eörsi István, Szijj Ferenc, Várady Szabolcs és Imreh András munkáit. Ezekben a szövegváltozatokban tük-

röződnek a goethei komolyság és tréfa („*Ernst und Scherz*”) kettős játéka, itt érezzük a fordítók örömét és elmélyült azonosulását az eredetivel. Halasi egy helyen téved, mégpedig a SZULEJKA KÖNYVÉ-nek „*Ha úgy elszakadt tőled...*” kezdetű versében. Kiadásaim – a változatok ellenére – abban egyöntetűek, hogy a harmadik sor önálló állítás, tehát az alárendelő mondat a vers második tagmondata. Ez azt jelenti, hogy a harmadik sor állítja: „*akkor minden pusztán át vágat a szív*”. Ez így súlyosabb is, hitelesebb is. És a negyedik, ötödik sor ismét külön állítás. Ennyit csak a teljesség kedvéért.

Elkülönített és válogatott szavakkal méltán Lackfi János magyarázatát: ez a fiatal fordító a kötetben olyan litalalátokkal örvendeztet meg, amelyeket csak a nap huszonötödik órájában találhatott. Szövegei ruganyosak, polifon ritmusuk élénken idézi Goethe összetett zeneiségét, rímei pedig olyan gyümölcsösek, mint egy október végi szőlőfürt.

Csupán hamis lelkesedéssel említhetném s némi szorongással említem Tandori Dezső anyagát: ő a HÁFIZ KÖNYVÉ-nek néhány darabjával szerepel a kötetben. Már az embléma fordítása mehökkent erőteltet 3. sorával: „*A szellem a vőlegény, / a szó az ara; / jártas vagy e frigy szerén / Háfízt áldva ma.*” (Az eredeti: „*Legyen a Szó neve: ara, a Szellemé: vőlegény; ezt a frigyét az ismerte, / aki Háfízt dicséri.*”) Aztán következik a MELLÉKNÉV (BEINAME) címmel közölt vers (miért is melléknév?), amely ismét sért kattogó, fémes gépiességével, zilált idomaival. Egy ficamot hadd idézzek:

„*Háfiz, halld a meglepett lényt:
nem térek ki az utadból,
mert akivel egy az eszménk,
hasonlítunk arra akkor.*”

És vajon mit jelenthet az, hogy „*fenséges képet szereztem, / mint a kendők-szentje-kendőn*”? Az eredeti nélkül, mi tűrés-tagadás, itt sötétet harapunk. A következő lapon (PANASZ), a vers harmadik-negyedik sorában ezt olvassuk: „*S leskelésük ha sikerre volna, / kit visznek magukkal a pokolra?*” (Ti. az ördögök.) Szabad ezt így? Három lappal lejjebb az új vers (FATVA) második szakasza így alakul:

„*Így vesszen – szólt a bíró, e hatalmas –,
ki Miszri módján szólna s hinne; tűzre
ezért csak őt magát semmi ne üzze:
a költő-tehetség osztója Allah;*”

Nem kifogásolom a kényszeres-ügyefogyott rímeket, az „e” mutatónévmás fontoskodását, nem neheztelek a... de hát érthető ez így? Hogy ti. a ravasz bíró éppen csak ezt a Miszri nevű költőt nem akarja máglyára küldeni, de amúgy mindenki mást, aki verset ír? Kötve hinném. Nem folytatom.

Mert egyetlen megjegyzésem – egyetlen halvány kifogás és a rosszkedv – sem csorbít a tényen, hogy összességében komoly teljesítményt méltattunk. Ez a DVAN-kötet már most olyan szép, mint amilyen szép lesz egykori emlékeinkben.

Báthori Csaba

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány
és a Szerencsejáték Rt.
támogatásával jelenik meg

